

A budete jako učitel ten, který už je a bude vstřícný?

Samozřejmě to budu všestranně podporovat, nebo už to všestranně podporuji.

Summary

The second part of the interview with Břetislav Friedrich (the first one see *Dějiny věd a techniky*, XLIII, 2010, Nr. 4, pp. 263–286) is focused mostly on his activities and professional career in U. S. A. and then in Germany where he joined the Max-Planck-Gesellschaft in 2003. The essay examines the characteristics of his relations with his motherland and his views on the recent development of science and its organization.

Address of Břetislav Friedrich:

bretislav.friedrich@fhi-berlin.mpg.de

<http://www.fhi-berlin.mpg.de/mp/friedrich>

Address of Milena Josefovičová:

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i.

Gabčíkova 10, 182 00 Praha 8

RECENZE

Sören Flachowsky: Von der Notgemeinschaft zum Reichsforschungsrat. Wissenschaftspolitik im Kontext von Autarkie, Aufrüstung und Krieg. Studien zur Geschichte der Deutschen Forschungsgemeinschaft 3. Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2008, 545 s., obrazové přílohy (16), statistické přehledy (6), jmenný rejstřík

K nejnovější odborné produkci zabývající se problematikou vědecké politiky a vývojem vědeckých institucí v období nacionálního socialismu přibyla důležitá publikace, která vznikla jako dizertace v rámci historického programu pro dějiny Deutsche Forschungsgemeinschaft (dále DFG), v období nacionálního socialismu. Tato práce pojednává o genezi, struktuře, proměnlivém postavení a úloze tzv. Říšské rady pro výzkum (Reichsforschungsrat; RFR), respektive DFG v tomto období. Připomeňme jen, že RFR byla zřízena roku 1937 v důsledku neúspěšných snah po centralizaci německé vědeckovýzkumné infrastruktury v rámci Göringova čtyřletého plánu v tzv. Říšské výzkumné akademii (Reichsakademie

der Forschung), roku 1942 byla reorganizována s cílem zefektivnění základního i aplikovaného výzkumu v podmínkách totální války (zejména v návaznosti na zbrojní výrobu) a konečně že byla úzce organizačně propojena právě s DFG. Jak lze po několika desetiletích absence obdobné práce předpokládat, stanovil si autor jako hlavní cíl předložení korektivu ke stávajícím hodnocením, která chápala RFR jako nevýznamnou a neefektivní instituci lavírující v neustálém střetu jednotlivých mocenských a zájmových skupin nacistického režimu.

V celkem šesti kapitolách je nastíněn vztah německého vědeckého výzkumu, hospodářství, státních institucí a armády během první světové války, meziválečná reorganizace a převzetí řízení vědecké politiky nacisty, dále první období nacistické vlády 1933–1936 a plány na zřízení zmiňované říšské akademie. Vlastní těžiště práce spočívá v posledních dvou kapitolách. V páté kapitole, v níž se autor podrobně zabývá prvním obdobím RFR za nacistické éry (1937–1942), a dále pak v kapitole šesté, která pokrývá druhé období RFR až do konce druhé světové války (1942–1945), a to až do poslední iniciativy RFR na zřízení tzv. Společenství branného výzkumu (Wehrforschungs-Gemeinschaft). Podrobně je rozebrána reorganizace RFR z let 1942–1943, úloha ministra pro zbrojní výrobu Alberta Speera, jsou popsány jednotlivé zájmové aliance, vymezena struktura RFR i pracovní metody (zřízení tzv. odborných oblastí, výstavba komunikačních kanálů), rozčleněn válečný a zbrojní výzkum, přiblížena úloha zplnomocněnců RFR, personální politika, analyzovány materiální zdroje pro výzkum atd. Dále je rovněž nastíněna kontinuita některých personálních vazeb bezprostředně po skončení války a poválečná analýza RFR ze strany spojeneckých zpravodajských exploatací v rámci C.I.O.S. či ALSOS mission.

Ve Flachowskeho podání RFR zřetelně vystupuje nikoli jako centralizované ústředí pro řízení vědeckého výzkumu, nýbrž výzkumně politická koordinační a správní instance zabývající se především finančními, materiálními a personálními záležitostmi a distribucí vybraných komodit nezbytných pro výzkum; za strukturální inovaci je v kontextu dosavadního vývoje považováno vytvoření nových kooperativních vazeb v podobě tzv. odborných oblastí. Důležité je rovněž vymezení oblasti soutěžících a navzájem si konkurujících institucí jako armády, SS, Speerova zbrojního a průmyslového komplexu, Göringova čtyřletého plánu atd. Konstatuje se, že zatímco RFR se v krátké době stala zodpovědná za převážnou část akademického výzkumu, získala nesrovnatelně menší vliv v soukromém a průmyslovém sektoru a nepodařilo se jí vymezit ani vůči rostoucímu vlivu SS (Ahnenerbe) a armády (Heereswaffenamt). Celkem plasticky je přiblíženo, jak malá skupina vědců RFR participujících v systému interinstitucionálních a interdisciplinárních výborů mohla být schopna zvyšovat výkonnost a efektivitu německého válečného průmyslu. To také pomáhá vysvětlit přetrvávající paradox vztahující se k fungování německého výzkumu během druhé světové války:

jestliže měl být tak neefektivní, jak se po válce tvrdilo, jak je možné, že bylo možno vyprodukovat v podmínkách totální války celou řadu inovativních technologií, které byly navíc po skončení války převzaty vítěznými mocnostmi?

Obecně lze shrnout, že tato práce představuje důležitý příspěvek k institucionální a rovněž personální bázi vědeckého výzkumu v podmínkách nacistického totalitního režimu a že reviduje některá dosavadní hodnocení. Nicméně zároveň v úplnosti nezodpovídá na základní otázku, totiž jaký dopad mělo působení RFR na formulaci a především realizaci výzkumných záměrů v jednotlivých oborech? Je zřejmé, že taková úplná analýza, je-li vzhledem k rozsáhlosti a komplikovanosti materie vůbec možná, zůstává i nadále otázkou budoucnosti. Stejně tak bude muset být prohlouben i rozbor úlohy RFR v exploataci okupovaných území a její zapojení do antihumánní politiky (experimenty, otročká práce vězňů koncentračních táborů atd.).

MICHAL ŠIMŮNEK

Herbert Morawetz: Mých devadesát let. Praha, Academia 2008, 317 s. ISBN 978-80-200-1605-8

Knihy vzpomínek nejsou dnes pouze výsadou herců a dalších lidí, pohybujících se ve čtenářsky tzv. atraktivním prostředí. Naštěstí i vzpomínky významných osobností, působících ve vědě, si získaly svou čtenářskou obec. Mohou být totiž pro historiky jedním z cenných pramenů, svědectvím o životech nejen svých autorů, ale také (jak je tomu právě i u Morawetze) svědectvím o vývoji vědního oboru.

Významný americký chemik českého původu Herbert Morawetz (nar. 16. 10. 1915), mimo jiné nositel Zlaté medaile Jaroslava Heyrovského (vydané k 50. výročí udělení Nobelovy ceny), ve vzpomínkové knize rekapituluje svůj (nejen vědecký) život. A je nutno říci, že má skutečně na co vzpomínat. Vyprávění začíná v krajině svého dětství, ve Světlé a v Úpici (zde rodina vlastnila továrnu na výrobu syntetických vláken), kde se kromě popisu rodinných konstelací věnuje i obecným rysům života za první republiky. Téměř idylické dospívání ve vzpomínkách přeruší druhá světová válka a popis autorovy emigrace, za kterým následuje počátek jeho studia chemie v kanadském Torontu roku 1940. Přes počáteční věkový a jazykový handicap, který pociťoval vůči mladším spolužákům, se Morawetz vypracoval na špičku svého oboru, i když sám svůj vědecký přínos hodnotí velmi skromně a střízlivě a zvláště oceňuje hlavně svou knihu *Pohymery: počátek a rozvoj vědního oboru*, kterou napsal až v důchodovém věku.

Kniha je členěna do kapitol, které výstižnými názvy čtenáře navedou do příslušného času i místa (např. Dětství ve Světlé a Úpici; Od června do prosince 1939; Kanada 1940–1941 apod.). Autor popisuje své životní osudy s velkým nadhledem a humorem a podobně sympaticky věcný zůstává i v líčení vědeckého prostředí, a to i toho českého, protože se do své rodné vlasti velmi rád vracel a našel zde přítele v kolegovi Otto Wichterlem.

Text, ač v originále psaný anglicky, díky výtečnému překladu Heleny a Lubomíra Synkových neztratil na svém půvabu. Lehkost, s jakou se vzpomínky čtou, je totiž příznačná pro sympatickou osobnost autora, který přes své zásluhy na poli chemie oplývá obrovskou skromností. Morawetz spíše než své úspěchy vysoce hodnotí přínos mnoha dalších osobností z řady světových chemiků. Měl možnost osobně se potkat s mnoha „hrdiny vědy“, jak sám označuje např. nositele Nobelovy ceny Maxe Perutze a Fredericka Sangera (s. 290). Právě i pro tyto vzpomínky na významné vědecké osobnosti (jmenujme ještě např. Paula Floryho, autora zásadní knihy z oblasti studia polymerů „Polymerní chemie“; Hermana Marka či z českého prostředí již zmíněného Otto Wichterle) je kniha velkým přínosem pro historii oboru. Pro množství zajímavých jmen, které kniha obsahuje, je škoda, že chybí jmenný rejstřík pro lepší orientaci při práci s textem. Publikaci oživuje kvalitní obrazová příloha, kde se díky autorovu tatínkovi, úspěšnému obchodníkovi, ale také významnému vlastenci, který vlastnil vzácnou sbírku starých českých knih a rukopisů, objeví i významní političtí představitelé první republiky (I. G. Masaryk) a české exilové vlády za druhé světové války (J. Masaryk).

Z genderového hlediska zaujme také autorovo paralelní líčení budování vědecké kariéry jeho manželky – matematicky Cathleen (původem z Irska), která se zejména v jejich nové vlasti, již se staly USA, setkávala s mnoha předsudky kvůli svému pohlaví. Morawetz tak ve svých vzpomínkách rozkrývá širší historické a sociokulturní souvislosti. Popisuje např. její snahu zapsat se v roce 1945 k postgraduálnímu studiu na Kalifornském technickém ústavu (CalTech), kde jí odpověděli, že ženy neberou (s. 141–142). Jak je ze vzpomínek Morawetze patrné, podobný problém se později pro jeho ženu vyskytl i při hledání práce o pět let později. Morawetz podmiňoval přijetí pracovní nabídky od laboratoří firmy General Electric ve městě Schenectady, aby zde podobnou šanci budovat vědeckou kariéru dostala i jeho žena, a jak sám uvádí „ze začátku se k ní chovali jako k ženě, s urážlivou povýšeností“ (s. 165). Osobnost jeho ženy určitě také stojí za zmínku. Nejen, že jejím otcem byl významný matematik J. L. Synge, který vedl např. katedru užité matematiky na Torontské univerzitě, ona sama se dokázala také v tomto oboru prosadit a jakoby mimochodem zvládnout i péči o čtyři děti. Morawetz k tomu uvádí, že třebaže oba získali doktorské tituly až po narození prvních dvou dětí, nikdy netrpěli obavami, že by velká rodina mohla ohrozit jejich vědecké kariéry (s. 299).

Ačkoli nás kniha mnohdy zavede do prostředí vědeckých laboratoří, jednoznačně nenudí, protože Morawetz disponuje úžasnou pamětí a vzpomínky provází řadou úsměvných historek. Objeví se i množství méně očekávatelných glos, např. když Morawetzovi vstoupí do života slavný tanečník Michail Baryšnikov, anebo popis návštěvy Divadla Járy Cimrmana. Knihu lze proto jednoznačně doporučit nejen zájemcům o obor chemie. Morawetzovy vzpomínky jsou svědectvím o úžasně plodném životě, v němž ani válka, emigrace a těžké začátky nedokázaly probudit hořkost.

MICHAELA HAVELKOVÁ

Filosofie Ruska ve druhé polovině XX. století – od rehabilitace genetiky k filosofii perestrojky

Jedním z hlavních aspektů činnosti Ivana Timofejeviče Frolova ve všech jeho podobách – jako vědce, organizátora, politika – se jeví jedinečný vklad pro formování úlohy, kterou nyní zastává filosofie v naší kultuře.

A. Lektorský v úvodu knihy.

Po roce 2000 bylo v Moskvě zveřejněno pět knih s kritickým hodnocením dramatického vývoje genetiky v sovětském Rusku. V knize *Filosofia Rossii vtoroj poloviny XX. veka – Ivan Timofeevič Frolov*, vydané na začátku roku 2010 v rozsahu 567 stran, je 26 příspěvků o působení I. T. Frolova (1929–1999) při rehabilitování genetiky z násilné politické podřízenosti v období intenzivního rozvíjení genetiky v zahraničí. Autoři vycházejí z jeho citovaných 450 studií a 20 knih, zveřejněných také v zahraničí v různých jazycích. Při studiu filozofie na moskevské univerzitě v roce 1948 byl Frolov rozčarován z vyučované *lževědy* T. D. Lysenka. V. A. Strunikov ukazuje, jak začátečník ve studiu filozofie na sebe vzal úlohu obhajoby a překonávání politicky podřízenému lysenkismu. Zpočátku se zaměřil na obhajobu Darwinova a později Mendelova vědeckého odkazu. To ho přivedlo k filozofickému hodnocení vývoje vědeckého poznání obecně.

V letech 1962–1965 si uvědomil při práci v Praze v redakci časopisu „Otázky míru a socialismu“ význam genetiky při rozpracovávání vědecko-technické revoluce v podmínkách globalizace. S podporou tehdy v Moskvě již vlivného genetiky B. L. Astaurova v roce 1965 mohl obhájit doktorskou disertaci na téma „Metodologické problémy při biologickém výzkumu“. Z jeho podnětu se zaměřil na studium Mendelova výzkumu a začal spolupracovat i s pracovníky Mendeliana v Brně. V roce 1972 v Moskvě vyšla ve spolupráci s jeho žákem S. A. Pastušným kniha „Mendel, mendelism a dialektika“. V roce 1975 byl vydán v Brně boha-

tě ilustrovaný český překlad pod názvem „Mendelismus a filosofické problémy současné genetiky“. Později ve svých publikacích přecházel Frolov z genetiky člověka k humanismu vědy spojováním filozofie, sociologie, etiky a pedagogiky. V letech 1968–1977 jako redaktor moskevského časopisu *Voprosy filosofie* rozvíjel filozofii vědy a kultury obecně s hledáním smyslu života v globálním a etickém pojetí humanismu. V tomto období se zvýšil náklad měsíčníku z 25 000 na 85 000.

V roce 1989 v knize *O člověku a humanismu* se zamýšlel Frolov nad smyslem života a smrti se Sokratovým výrokem – poznej sám sebe. V této souvislosti připomínal názory řady myslitelů jako byli Kant, Goethe, Tolstoj, Dostojevský a další. S. Stepin vysvětluje, jak Frolov začal rozpracovávat koncepci perestrojky jako filozofické výzvy k hledání nového způsobu myšlení při rozvíjení a využívání nových poznatků vědy, vzdělání a kultury. V osmdesátých letech přešel k rozvíjení perestrojky ve spolupráci s Gorbačovem. V této souvislosti je citován na straně 84 Gorbačovův článek z roku 1987 *Perestojka v novém myšlení pro naši zemi i celý svět* a v roce 1989 Frolovův příspěvek *Perestojka: filozofický smysl lidského předurčení*. Zaváděné reformy měly vytvářet podmínky pro vytváření demokratického prostředí při rozvíjení schopností svobodného člověka v triadě: příroda, člověk a společnost. Gorbačov dostal Nobelovu cenu za mír a Frolov byl odměněn cenou švédského krále *Global 500*.

V knize z roku 2010 je také příspěvek předního amerického filozofa vědy, L. R. Grahama, který připomínal, jak Frolov v roce 1967 odmítal ve své knize *Genetika a dialektika* stranickost ve vědě a podněcoval nový filozofický výklad vývoje biologických věd, především genetiky. Při rozvíjení v USA vzniklé „vědy o vědě“ a sociobiologie vysvětloval Frolov souvislost s nastupující vědeckotechnickou revolucí a globalizací. Při této příležitosti připomínal, že již Tolstoj uvažoval o „naučnoj nauce“ a pokoušel se vysvětlovat, jak má žít člověk s člověkem. Vycházel ze splývání (soprikosnovenie) vědních disciplin pro objasnění stále nových problémů. K úvahám o možnosti úprav genomu člověka upozorňoval na nebezpečí ze zneužívání vědy pro zlepšování dědičného základu člověka. Označil to jako fabrikování a chirurgii genů a až projektování dětí – *homo sapientissimus*. Považoval to za nebezpečné a připomínal, že „toho, co nyní známe, je stále mnohem méně, než co neznáme“.

V úvaze o prodlužování života člověka jako jedince a druhu byl přesvědčen, že stojíme na začátku nového období člověka *homo longevivus*. V této souvislosti upozorňoval také na vystupování stále nových sociálně-etických a religiózních problémů. V roce 1986 v knize *Etika vědy* doporučoval promítat etiku i při rozvíjení energie a ochraně životního prostředí při zvyšovaném počtu obyvatel. Z toho vycházel v Moskvě založený Bioetický výbor pod vedením předního genetika A. A. Bajeva a Frolova.

V závěrečné části knihy je zveřejněna na 86 stranách Frolovova beseda s pracovníky filozofického měsíčníku při 70. výročí jeho narození a 40. výročí spolupráce v redakci. Připomínal, jak se v roce 1989 zamýšlel v knize *O člověku a humanismu* nad smyslem života, umírání a smrti v souvislosti se Sokratovým výrokem „Poznej sám sebe“. Uváděl řadu myslitelů, jako byli Kant, Goethe, Tolstoj a Dostojevský, a naznačoval možnost „vdechnutí malému člověku duši velkého“. Vzpomínal, jak se v roce 1977 vrátil do změněné Prahy, „v etu ljubimoju moju stranu, do které roce 1968 vtrhla (vtorglis) naše vojska“. Pracoval zde v nově ustanovené komisi pro vědu v nových podmínkách globalizace. Připomínal také své první zaujetí pro etické problémy a jejich význam při rozvíjení vědecko-technické revoluce v novém pojetí humanismu. Stručně uváděl i své styky s tvůrci „pražského jara“, jmenovitě s V. Slavíkem, A. Kolmanem, R. Richtou a Z. Mlynářem, který se stýkal při svém pobytu v SSSR s Gorbačovem. Po dvou letech se vrátil Frolov do Moskvy a pracoval v nově zřízené Komisi filozofie, sociálních problémů vědy a techniky. Stále více si uvědomoval vystupování stále nových sociálních problémů a pro jejich výzkum doporučoval spojování metod různých vědních disciplín, což označoval jako „vysokoe soprikosnovenie“. Novou globální problematiku již viděl v rozporu s politicky chápanou třídností. To byl ideový začátek perestrojky, od roku 1987 rozvíjené ve spolupráci s M. Gorbačovem. V úzkém kruhu spolupracovníků dospěli k označení nového postupu prosazování politických názorů jako glasnost – obecné poznání. Shodli se na nutnosti vypracovat reformovaný politický program. Gorbačov jmenoval pod vedením Frolova čtrnáctičlennou pracovní skupinu, většinou vědeckých a technických pracovníků, kteří mu v lednu 1991 předložili návrh pěti variant k projednání na XXIX. sjezdu strany. V průběhu projednávání návrhu byl Gorbačov na dovolené na Krymu a Frolov, již delší dobu trpící cukrovkou, byl odvezen k operaci do Düsseldorfu, kde mu byla amputována noha. Po návratu do Moskvy již Gorbačov byl nahrazen B. Jelcinem a Frolov dosáhl s podporou Gorbačova jen vznik nového Institutu člověka. Vzorem byl pařížský Institut de la vie, s jehož pracovníky Frolov již delší dobu spolupracoval.

Ve změněné politické situaci v Moskvě byl nový ústav podřízen vedení Filozofického ústavu Ruské akademie věd a pracovníci měli rozvíjet zásady existence *homo sapiens et humanus*. Frolov jen doufal, že filozofie perestrojky se bude dále rozvíjet v podmínkách postindustriální demokratické společnosti. V knize *Člověk, nauka, gumanism: novyj syntez*, nově vydané v Moskvě v roce 2009 (také v německém, anglickém a francouzském překladu) zdůrazňoval, že vědecko-technický pokrok již není možno rozvíjet bez ohledu na sociální podmínky.

Frolovova filozofie nacházela ohlas také v Číně, ve které při druhé cestě při vystupování z letadla skončil.

VÍTĚZSLAV OREL

Matematika, fyzika a podpora jejich výuky

Ve dnech 23. až 26. srpna 2010 se na gymnáziu ve Velkém Meziříčí konal v rámci projektu *Podpora technických a přírodovědných oborů* (který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky) seminář *Matematika, fyzika a podpora jejich výuky*. Připravila jej expertní skupina tohoto projektu a Komise pro vzdělávání učitelů matematiky a fyziky Jednoty českých matematiků a fyziků ve spolupráci s Gymnáziem Velké Meziříčí a Střední školou řemesel a služeb Velké Meziříčí a přidruženým Domovem mládeže. Seminář navázal na dlouholetou tradici seminářů o filosofických otázkách matematiky a fyziky (roku 1980 se konal první, roku 2008 již čtrnáctý). Účastníkům nabídl témata, jimiž lze zpestřit výuku středoškolské matematiky a fyziky a motivovat žáky a studenty ke studiu těchto předmětů.

Hlavními organizátory letošní akce byli RNDr. Aleš Trojánek, doc. Jindřich Bečvář a RNDr. Dag Hrubý. Semináře se zúčastnilo 70 osob (učitelé základních, středních a vysokých škol, několik doktorandů a studentů učitelství matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie). Všechny přednášky probíhaly v aule gymnázia, účastníci semináře bydleli v Domově mládeže Střední školy řemesel a služeb.

Seminář byl slavnostně zahájen v pondělí 23. srpna v aule gymnázia, kde účastníky přivítal A. Trojánek, ředitel gymnázia, a M. Kružiková, krajská radní pro oblast školství kraje Vysočina. Potom podal doc. Miroslav Brzezina obsáhlé informace o cílech projektu *Podpora technických a přírodovědných oborů*. V odpoledních hodinách pak proslovil Jiří Langer první přednášku semináře nazvanou *Zasloužilý vysloužilý éter*.

V úterý dopoledne se uskutečnily tři přednášky – *K současně výuce mocnin a logaritmů na gymnáziích* (Jaromír Šimša), *Obecná teorie relativity a dnešní obraz vesmíru* (Jiří Podolský) a *Nanoelektronika aneb co by nás nemělo překvapit ve světě malých rozměrů* (Radek Kalousek). Odpoledne se konaly kratší přednášky a dílny – *Informace o projektu dalšího vzdělávání učitelů v Jihomoravském kraji* (Michal Bulant), *Test typu PISA – Fyzika mikrosvětla* (Aleš Trojánek), *Jak chápat pravděpodobnost?* (Magdalena Hykšová), *Náměty pro výuku pravděpodobnosti a statistiky* (Vítězslav Línek) a *Workshop se školními experimentálními systémy Verner (laborať fyziky)* (Jakub Jermář), v nichž přednášející ukázali své výukové metody a programy a uvedli četné náměty pro další práci učitelů. Na pracovní odpoledne navázala prodejní výstavka učebnic nakladatelství Prometheus a prodejní výstavka edice *Dějiny matematiky*. Den byl ukončen společnou večeří účastníků v restaurantu Na Obecníku v centru Velkého Meziříčí.

Ve středu dopoledne se konaly tři přednášky – *Trocha nebeské mechaniky sto let po slavném návratu první dámy* (Lukáš Richterek), *Maxwellův démon a druhý termodynamický zákon* (Tomáš Opatrný) a *Komplexní čísla mám docela rád* (Dag Hrubý). Odpoledne zazněla jediná přednáška *Chvála nepřesnosti* (Jiří Rákosník). Účastníci semináře pak navštívili podnik POEX, kde se seznámili s výrobou čokoládových cukrovinek a se speciálním balením sušených plodů. Po dvacáté hodině zahájil RNDr. Aleš Trojánek tradiční společenský večer v restaurantu Na Obecníku.

Na posledním čtvrtěčném seminárním půdnu se uskutečnily dvě přednášky – *Rozklad kotangenty na parciální zlomky a tzv. Herglotzův trik* (Pavel Drábek) a *Otažníky středoškolské informatiky* (Dalibor Martišek).

Následovala diskuse o problémech současného vzdělávacího systému, otázkách financování vědy a školství, o výuce matematiky, fyziky, přírodovědných a technických předmětů, o úrovni maturitních a přijímacích zkoušek apod. Na závěr semináře obdrželi všichni účastníci osvědčení o absolvování semináře (akce byla akreditována MŠMT v rámci programu dalšího vzdělávání učitelů).

Účastníci semináře získali tyto publikace: *Předseminární brožura Matematika, fyzika a podpora jejich výuky* (Velké Meziříčí, 2010); A. Trojáněk (ed.): *Sborník ze XIV. semináře o filosofických otázkách matematiky a fyziky* (Velké Meziříčí, 2010, 153 s.) a J. Mikulčák: *Nástin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918* (edice Dějiny matematiky, svazek č. 42, Matfyzpress, Praha, 2010, 312 s.).

Za úspěšný průběh semináře je nutné poděkovat zejména RNDr. Aleši Trojánkovi, organizátorům semináře a zaměstnancům gymnázia a Domova mládeže Střední školy řemesel a služeb ve Velkém Meziříčí, bez jejichž nadšení, pochopení, pomoci a práce by se akce nemohla konat. Za bezproblémový a obětavý dovoz seminárních materiálů patří velký dík M. Hykšové, V. Chmelíkové, L. Moravcovi a J. Veselému. Poděkování je nutno vyslovit také všem přednášejícím a účastníkům. Za finanční podporu, která podstatně přispěla ke kvalitnímu průběhu semináře, vděčí individuálnímu národnímu projektu *Podpora technických a přírodovědných oborů*.

Ve dnech 22. až 25. srpna roku 2011 se bude konat v Jevíčku jubilejní *10. seminář z historie matematiky pro vyučující na středních školách*. Informace o této akci podá doc. Martina Bečvářová (Ústav aplikované matematiky, FD ČVUT, Na Florenci 25, Praha 1, 110 00, e-mail: becvamar@fd.

cvut.cz). Zprávy o průběhu minulých seminářů lze najít na adrese http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/seminar_ss.

32. mezinárodní konference Historie matematiky se bude konat v Jevíčku ve dnech 26. až 30. srpna 2011. Bude bezprostředně navazovat na 10. seminář z historie matematiky pro vyučující na středních školách. Informaci o této konferenci podá rovněž doc. Martina Bečvářová, viz též <http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/konference/hlavniindex.html>.

Podrobné informace o semináři *Matematika, fyzika a podpora jejich výuky*, a také o minulých seminářích (včetně fotografií z těchto akcí) lze najít na webových stránkách: <http://www.gvm.cz/seminare.html>, <http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/otazky/>.

JINDŘICH BEČVÁŘ

Mezinárodní seminář z dějin fyziky 2010

Ve dnech 7.–9. října 2010 uspořádala Slovenská společnost pro dějiny věd a techniky SAV ve spolupráci s Historickým ústavem SAV, Slovenskou fyzikální společností při SAV a Jednotou slovenských matematiků a fyziků při SAV XVII. mezinárodní seminář z dějin fyziky, známý pod zkratkou MESDEF, v jihomoravské vinařské vesnici Klentnice. Semináře se zúčastnilo kolem třicátky historiků vědy a techniky z České republiky a Slovenské republiky a pedagogové vyučující fyziku a matematiku na středních a vysokých školách obou republik. Seminář neměl zadáno jednotné téma, což nebylo na závadu, alespoň se účastníci dozvěděli mnohé nové z různých odvětví fyziky,

matematiky a astronomie z hlediska historie těchto věd.

První referát profesora Š. Luby z Fyzikálního ústavu SAV, nazvaný „Polovodiče – elektronika – informační technologie. Historie a perspektivy“, přednesl za nepřítomného Lubyho I. Túnyi z Geofyzikálního ústavu SAV. V dalším referátu J. Jindra z Kabinetu dějin vědy ÚSD AV ČR hovořil o Jaroslavu Heyrovském jako kandidátu na Nobelovu cenu za fyziku. Třetí přednášku v pořadí „Magnetická deklinace na Slovensku v 17. a 18. století“ měl I. Túnyi. O využití magnetického pole v 18. století přednášela doc. Ferencová z Lékařské fakulty UKom v Bratislavě. M. Morovics z Oddělení dějin věd a techniky HÚ SAV hovořil o pozici matematických a fyzikálních disciplín na slovenských jezuitských univerzitách (např. v Trnavě). O soupeřích Newtonovi a Hookovi a jejich pojetí gravitace referoval ve své druhé přednášce I. Túnyi. Filozofující přednášku „Metamatematické souvislosti krize axiomatické metody“ přednesl mladý J. Nikel z Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. Večerní přednášku prvního dne semináře s ukázkami experimentů a přístrojů vyslechli účastníci od J. Hubeňáka z PřF Univerzity v Hradci Králové. Přednáška se týkala polarizace světla, tedy optiky.

K. Krška z brněnské meteorologické stanice druhý den semináře zajímavě vykládal o meteorologických podmínkách bojového nasazení vzducholodí v 1. světové válce. Za nepřítomného R. Kolomého jeho přednášku „Vzducholod' Italia 15. dubna nad Moravskou Třebovou. Zamyšlení nad jedním záznamem v městské kronice“ přednesl M. Morovics. L. Prusíková podala přehled o astronomech na našem území v době renesance.

Zastoupení na semináři měla i akustika: K. Tuhárska ze Zvolenské technické univerzity spolu se svou školitelkou A. Danihelovou podala výklad o dějinách a vývoji varhan. O slovenské cestě do mikrokosmu, stejnojmenné výstavě o slovenské účasti na projektu CERN, referovala J. Mešterová z košického Technického muzea. M. Sabol z Historického ústavu SAV se zabýval naukou o elektřině na banskoštiavnické Akademii.

I třetí den semináře přinesl řadu zajímavých referátů. Tak V. Štefl (Masarykova univerzita v Brně) mluvil o historii interpretace slapů na Zemi. Otázku, zda Bruno a Galilei byli odsouzeni kvůli heliocentrismu, vznesl ve své přednášce D. Špelda (FF ZČU v Plzni). Bližší pohled na geocentrický a heliocentrický systém podal S. Šišulák (Historický ústav SAV, Bratislava). Kratší příspěvky měli dále J. Prchlík (Západočeská univerzita v Plzni) o Johnu Harrisonu a E. Jírová o milnicích spektroskopie. E. Hrončeková (z Velkého Krtiše) vyložila vývoj zobrazovacího aparátu v učebnicích Hornické a lesnické akademie v Banské Štiavnici. Na seminář bohužel nepřišel z liberecké Technické univerzity L. Sodomka, takže účastníci přišli o dva jeho příspěvky („K 110. výročí udělování Nobelových cen za fyziku“ a „Přehled historie výuky a učebnic fyziky v ČSR“), které se snad se objeví ve sborníku příspěvků MESDEF 2010.

Znalec a milovník Pálavských vrchů Dr. Krška uspořádal v rámci exkurze poznávací mnohahodinovou procházku po blízkém zajímavém okolí. Na semináři se setkali jak staří, tak mladí, což bylo obzvláště potěšitelné a pro obě generace přínosné. Zdá se, že historie fyziky na Slovensku a v Česku nezahyne.

Seminář byl pečlivě připraven, účastníci by si museli vymýšlet jeho nedostatky. O úspěch semináře se především zasloužil Dr. M. Morovics, na kterém ležela tíha celé akce. Příští MESDEF 2011 bude uspořádán na Slovensku, místo a termín nejsou zatím známé.

JIŘÍ JINDRA

Seminář k výročí Bohuslava Raýmana

U příležitosti sta let, která uplynula od smrti vynikajícího českého chemika a organizátora vědy Bohuslava Raýmana, uspořádaly 13. října 2010 v Malé aule Karolina společně Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Kabinet dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Ústav dějin a Archiv UK v Praze a Česká společnost chemická seminář *Bobuslav Raýman (1852–1910), badatel, učitel a organizátor vědy*. Úvodní část, kterou moderoval Martin Franc, jenž zároveň zdůvodnil význam Raýmanova odkazu, byla zahájena slovy prorektora UK Ivana Jakubce, místopředsedy AV ČR Jaroslava Pánka, ředitele Masarykova ústavu a Archivu AV ČR Luboše Velka a ředitele Ústavu dějin a Archivu UK Petra Svobodného.

Karol Bílek (Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze) v příspěvku *Mládí Bohuslava Raýmana a jeho vztah ke Sobotce* podal přehled dosud vcelku velmi sporých údajů o Raýmanově mládí a o jeho středoškolských studiích v Mladé Boleslavi. Další dva příspěvky dokumentovaly Raýmanovy zásluhy o naše nejdůležitější vědecké instituce: Marek Ďurčanský a Petr Cajthaml (Ústav dějin

a Archiv UK) hovořili na téma *Bobuslav Raýman a pražská univerzita*, kdežto Vlasta Mádlová (Masarykův ústav a Archiv AV ČR) přednesla referát *Bobuslav Raýman a ČAVU*. Přednášející zdůraznili zejména Raýmanovy organizační aktivity a doložili je i novými materiály.

Druhá část zasedání byla zahájena příspěvkem Jiřího Jindry (Ústav soudobých dějin AV ČR) *Bobuslav Raýman – fyzikální chemik? Česká fyzikální chemie do roku 1911*, v němž se ukázalo, že zakladatelskou roli v počátcích tohoto oboru u nás sehráli spíše Raýmanovi žáci. Jan Janko (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Západočeská univerzita v Plzni) soustředil pozornost na *Raýmanovo pojetí vědy a jeho kritiky* a naznačil, že tato vědní koncepce nebyla tak úzká, jak se mohlo jevit ve světle známých sporů s F. Marešem. Přednáška Soni Štrbáňové *Raýmanova osobnost ve světle jeho fondu v Památníku národního písemnictví* nepřinesla jen nové poznatky k Raýmanovu působení a jeho rodinnému zázemí, nýbrž vyvolala i širokou diskusi o úloze profilující vědecké osobnosti, jakou Raýman bezpochyby byl, v našem vědeckém kulturním i společenském životě.

Celkově lze průběh semináře hodnotit kladně: nové poznatky a pohledy, podněty pro další výzkum a jeho orientaci, prohloubení spolupráce mezi badateli; též průběh byl dobře zvládnut po stránce organizační. Lze však vyslovit politování, že tohoto zasedání se v podstatě nezúčastnili představitelé nynější aktivní chemické pospolitosti.

JAN JANKO

Věda a technika v českých zemích v šedesátých letech 20. století

Konferenci na uvedené téma uspořádalo ve dnech 7.–8. prosince 2010 Oddělení dějin vědy a techniky Národního technického muzea ve spolupráci s Kabinetem dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., a Společností pro dějiny věd a techniky ČR. Byla to v pořadí třetí konference zaměřená na toto téma (v roce 2008 byla věnována období 2. světové války, v roce 2009 pak rozmezí let 1945–1960). S úvodním referátem nazvaným *Proměny české vědy v šedesátých letech* vystoupil Antonín Kostlán (Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR). První blok zabývající se muzejnictvím, archivnictvím, dějinami umění a designu zahájili Petra a Zdeněk Váchovi (NTM) s příspěvkem věnovanými pracovišti archivu NTM v 60. letech 20. století. Montánní historii shrnul Michal Novotný (NTM), Hynek Strítěský (NTM) se podal přehled o historii výstav a expozic v tomto období. Marek Krejčí (Národní památkový ústav v Praze) se zaměřil na památkovou péči a Ivana Lorencová (NTM) připomněla sestrojení čočkostroje O. Wichterleho. Designu se ve svých přednáškách věnovali pracovníci NTM Adriana Šmejkalová, Jana Pauly (Jaká byla spolupráce průmyslových výtvarníků ve spotřebním průmyslu?) a Jiří Hulák (Zlatý věk českého designu a vývoj kolejových i jiných vozidel). Architektuře a stavitelství byl dedikován odpolední blok, který zahájil Ondřej Beneš se shrnujícím referátem o české architektuře, základních tendencích a výsledcích. Dita Dvořáková (NTM) přispěla medailonkem teoretika Sialu Petra Vaňury a Eva Novotná (Katolická teologická fakulta) zmapovala experimenty

v bytové výstavbě. Tomáš Pavlíček (UJEP v Ústí nad Labem) podrobněji seznámil posluchače s architektonickými a urbanizačními projekty v Ústeckém kraji. Jana Kleinová (NTM) popsala Kampus Vysoké školy zemědělské v Praze a Pavel Marek (ZČU v Plzni) se zaměřil na historii návrhů, montáž a provoz ocelových konstrukcí v Československu. Historii výstavby dálnice v daných letech připomněli Václav Lídla a Tomáš Janda (Praha) a Jiří Janáč (Ústav světových dějin, FF UK v Praze) popsal projekt kanálu Dunaj–Labe–Odra. Další blok zahájil Ivan Jakubec (Ústav hospodářských a sociálních dějin, FF UK v Praze) s příspěvkem nazvaným *Od července (1960) do května (1971)*. Miroslav Sabol (Historický ústav, SAV) popsal vzestup průmyslové výroby na Slovensku, Miloš Hořejš (NTM) seznámil účastníky s vývojem a produkcí stavebních strojů.

Druhý den konference pokračoval Michal Plavec (NTM) přehledem vývozu československých letadel do zemí Commonwealthu začátkem 60. let 20. století. Josef Maršálek navázal příspěvkem věnujícím se vývoji a výrobě letadlových turbínových motorů v n. p. Motorlet. Jiří Knapík (Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, SU v Opavě) připomněl proměny českého modelářství v letech 1957–1967. Lucie Kempná (Technické muzeum Tatra) popsala osud Slovenské strelce ve sbírce TM. Milan Rudík (Filozofická fakulta UJEP v Ústí n. L.) se věnoval organizovanému motorismu a Mikuláš Jančura (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice) vývoji automobilu Tatra 613. Tématický blok s názvem *Věda a společnost, přírodní vědy* zahájil Martin Franc (Masarykův ústav a Archiv AV ČR) svou přednáškou zaměřenou na snahy o experimentální politiky. Ivo Kraus (FJFI, ČVUT

Praha) shrnul problematiku fyziky pevných látek jako nového směru výuky na ČVUT v letech 1960–1975. František Dohnal (Farmaceutická fakulta UK, Hradec Králové) se tradičně věnoval vojenskému zdravotnictví. Petr Hampl (Přírodovědecká fakulta UK) se dotkl problematiky emigrace popisem osudu Vladimíra J. A. Nováka. Jiří Jindra (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) se věnoval podrobně vývoji československé fyzikální chemie v letech 1961–1970. Helena Durnová (Pedagogická fakulta MU v Brně) vystoupila s přednáškou věnovanou přechodu od instrukčních sítí k počítačovým programům. Odpolední blok byl zaměřený na společenské a humanitní vědy a zahájil ho Ivo Pospíšil (FF MU) rozborem díla Františka Kautmana. Jakub Wolf (FF UK v Praze) nazval svou přednášku Foucault: věda a vývoj technik vymezování významu. Závěrečný blok, zaměřený na vojenskou a zbrojní techniku, byl za-

hájen příspěvkem Ivo Pejčocha (Vojenský historický ústav Praha) Zelezná opona a metody jejího překonávání. David Pazdera (Mladá fronta a.s.) seznámil posluchače s počátky spolupráce konstrukční skupiny bratrů Kouckých s uherskobrodskou zbrojovkou a zakončil Michal Burian (Vojenský historický ústav Praha) s referátem o vývoji a výrobě obrněného transportéru OT-64 SKOT. Konferenci navštívilo 100 odborníků, paralelně probíhala sekce pamětníků. V roce 2011 je naplánována v pořadí již 4. konference zaměřená na dějiny vědy a techniky, nazvaná **Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci (70.–90. léta)**. Je organizována opět ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV a Společností pro dějiny věd a techniky a uskuteční se ve dnech **22.–23. 11. 2011**.

IVANA LORENCOVÁ

NOVĚ ZPRACOVANÉ FONDY

Sbírka vzpomínek a rukopisů, č. 791, Archiv NTM

Archiv Národního technického muzea v Praze skrývá řadu dosud méně známých, byť hodně zajímavých a věcně bohatých fondů a sbírek. Trnitou a krivolakou cestu k jejich rychlejšímu zpřístupňování v minulosti zpomalovaly zejména dlouholeté provizorní uložení archivu v mnoha muzejních prostorech a časté stěhování, které výrazně vytěžovalo archiváře a zabíralo jim velkou část pracovního času. Značné změny doznaly archivní fondy po povodních v srpnu 2002, neboť část archiválií byla uložena v karlínské Invalidovně, která byla zaplavena do výše takřka čtyř metrů. Poté nastala rychlejší podrobná inventarizace zachovaných písemností. V další etapě se díky rekonstrukci budovy NTM na Letné a výstavbě nových depozitních prostor v Čelákovcích podařilo získat stálejší

a kvalitnější uložení a našly se jak prostředky, tak pracovní síly k rychlejšímu zpracování vlastních archivních fondů a sbírek.¹

Jednu z důležitých archivních inventárních položek, která naštěstí byla vždy uchovávána v hlavní budově muzea na Letné, a to položku nepřehlédnutelnou rozsahem i závažností obsahu, představuje celek, který nedávno dostal v seznamu fondů číslo 791. Na webových stránkách Archivu NTM je označen jako částečně přístupný. Z archivního hlediska se jednoznačně jedná o sbírku, vzniklou uměle od různých původců. V současnosti je v seznamu fondů Archivu NTM registrován pod názvem Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (Kleplova sbírka) a hlásí se k časovému rozsahu 1825–2005.²

Písemnosti, evidované v tomto fondu, spojuje osoba iniciátora vzniku sbírky – dr. Jana Klepla (1907–1965), tajemníka a posléze vedoucího archivu NTM od roku 1940 do počátku 60. let, kdy kvůli dlouhodobé nemoci tento post opustil.³ Jeho podnět a obrovské nasazení, které vzniku sbírky věnoval, může do značné míry ospravedlnit zařazení tohoto celku mezi archivní fondy a přidělení karty NAD (celostátní evidence Národního archivního dědictví).

Dalším důvodem, proč sbírku takto zachovat a prezentovat, je tematická i personální provázanost původních více než 1 600 inventárních čísel z Kleplový doby a snaha o její zachování i v období vedení archivu dr. Karlem Černým (1927–2008, vedoucí archivu od 1. poloviny 60. let do 1990)⁴ a dr. Janem Hozákem (vedoucí archivu 1990–2010).

¹ Více o archivu a jeho současné situaci na <http://www.ntm.cz/cs/archiv>.

² <http://www.ntm.cz/archiv/fondy-sbirky/antm-nad.xls>. Časový rozsah ukazuje jen hlavní období záběru tohoto celku, protože se v něm vyskytují rukopisy vztahující se i k období středověku a technice, umění a řemeslům v té době. A protože je stále doplňována, jsou přesahy i do novějšího období. Fond je v přehledu fondů a sbírek A NTM na internetu ke dni 2. 5. 2007 označen za částečně přístupný s rozsahem 30,7 bm.

³ Více viz např. M. SEKYRKOVÁ: PhDr. Jan Klepl – 100 let od narození. *Archivní časopis*, 57, 2007, č. 3, s. 169–177, kde jsou odkazy na další literaturu.

⁴ V databázi je zcela jednoznačný zlom mezi čísly 1669 (1962) a 1670 (1971). Podle charakteru dalších svazků je patrné, že se řada z nich do archivu dostala dříve než počátkem 70. let a že zcela jednoznačně souvisejí s Kleplovou původní aktivitou. Posledních zhruba 300 svazků, které se hlásí k období 1971–2010, je ale stále více směrem k současnosti jen umělým pendantem, hlásícím se ke sbírce jen tematicky, několikrát dokonce jde o odborné práce, které čerpají z původní Kleplový sbírky a po svém dokončení do ní byly rovněž zařazeny – např. sv. č. 1933: R. VONDRA: *Vývoj systému městské hromadné dopravy na území hlavního města Prahy v letech 1918–1945*

Sbírka byla systematicky budována od konce 40. let 20. století. Klepl tehdy oslovil prostřednictvím celostátního tisku a československého rozhlasu širokou veřejnost s žádostí, aby pracující různých oborů zasílali archivu své vzpomínky. Přiložil osnovu se základními body, které se dotýkaly jak profesního, tak osobního života lidí všech sociálních vrstev.⁵ Veřejná výzva neměla velký ohlas, proto se Klepl obrátil na jednotlivá regionální historická pracoviště, archivy a muzea a nastal rychlý obrat. Do pražského archivu začaly proudit desítky a stovky stránek popsaných leckdy neumělým rukopisem lidí přivyklých spíše těžké celoživotní manuální práci než peru, jindy rozsáhlé, stylisticky výborné a obrazovými přílohami vybavené svazky od inženýrů, ředitelů velkých podniků a vyšších úředníků či od jejich manželek, oslavujících práci svých mužů a historii celých rodin. Sbíрка už v průběhu 50. let dosáhla několika stovek evidenčních čísel.⁶ K 31. srpnu 2010 měl fond 1994 pořadových čísel.

Ke sbírce po celou dobu byla a je stále vedena dvojitá kartotéka. Jedna řadí svazky průběžně, chronologicky, jak postupně přibývají. Druhá kartotéka je jmenná, sestavená podle příjmení autorů. Vedle toho existuje nedokonalý věcný rejstřík, vedený též formou kartotéky. V roce 2003 získal Archiv NTM grant GA ČR na elektronické zpracování této sbírky.⁷ V říjnu 2004 se v NTM v rámci uvedeného grantu konala konference „Paměti a vzpomínky jako historický pramen“, která zmapovala stávající stav využívání a významu Klepovy sbírky. Výstupem konference se stal sborník stejného názvu, publikovaný v řadě *Práce z dějin techniky a přírodních věd*.⁸

Konečným produktem celého projektu je ale až databáze, která je v tuto chvíli pro stávající rozsah fondu dokončena a uložena na interním webu muzea. Tam čeká na spuštění přes internet, které je spojeno s novou verzí webové prezentace NTM a Archivu NTM.

(diplomová práce, Praha 2005) nebo sv. č. 1905, R. ČECH: *Vývoj fyzikálních didaktických pomůcek v Čechách v letech 1882–1938*. MFF UK Praha, 1996, 57 s.

⁵ J. HOZÁK: Vznik a využívání tzv. Klepovy sbírky v Archivu NTM. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006, s. 11.

⁶ J. HOZÁK v článku Vznik a využívání tzv. Klepovy sbírky v archivu NTM, in *Paměti a vzpomínky jako historický pramen* (Praha, NTM 2006), na s. 15 uvádí, že roku 2006 to bylo přesně 1930 inventárních čísel.

⁷ Projekt č. 409/03/0024.

⁸ M. SEKÝRKOVÁ – Z. VÁCHA (eds.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10*. Praha, NTM 2006, 392+IV s. ISSN 1801-0400, ISBN 807-7037-152-8. Vydáno s podporou Výzkumného záměru MK 00002329901.

Už úvodní svazek sbírky ukazuje na velké obsahové bohatství zde obsažené. Prvním inventárním číslem jak sbírky, tak samozřejmě i databáze, se totiž staly části tehdy již existujícího archivního fondu NTM Romuald Božek (1814–1899, vynálezce a konstruktér, syn Josefa Božka), spadající sem svou podstatou – tedy Božkův vlastní životopis a vzpomínky. Tyto součásti fondu byly do nové sbírky však pouze připsány, zapsány do inventární knihy nové sbírky, založeny kartičky do kartoték. Fakticky zůstaly u fondu.⁹ Stejně tak následující položky – první desítka, později i další – byly přerazovány, resp. připisovány z již existujících fondů Archivu pro dějiny, průmyslu, obchodu technické práce. Pak byly postupně připojovány nové svazky nejrůznějšího tématického zaměření, které se scházely na základě Kleplový výzvy.

Před vlastním počítačovým zpracováním byl fond přeuspořádán ve smyslu budoucí databáze – tj. dosavadní seřazení části fondu chronologicky a části podle autorů bylo sjednoceno podle logické vzestupné jednotné číselné řady od nejstaršího zapsaného svazku k nejnovějšímu – tak, jak je řazena i databáze, která ovšem nabízí mnohem více možností vyhledávání.

Databáze je technicky postavena na principu programu Microsoft Access.¹⁰ Jednotlivé záznamy v ní lze vyhledat různým způsobem. Je možné otevřít jak přehlednou tabulku, řazenou podle numerického klíče, s možností uspořádat záznamy nejen vzestupně, tak i např. abecedně podle jmen autorů, názvů děl, podle let vzniku, počtu stran, apod. Převážně ale asi budou badatelé hledat podle čísel svazků a jmen autorů nebo podle věcného rejstříku.

Na první kliknutí se otevře klasický kartotéční lístek, obsahující následující pole:

Číslo – tj. číslo svazku v chronologickém řazení podle zařazení do sbírky.

Název – původní nebo přiřazené označení, které nese záhlaví každého svazku.

Jméno – jméno autora nebo autorů, v případě, že je neznámé, je v tomto poli svazek označen jako „anonym“.

Rozsah – tj. počet stran svazků nebo svazků (pak je počet stran v jednotlivých svazcích rozdělen znaménkem +, např. v případě třísvazkového 5+12+15 s.) v případech, že je možné to stanovit, takových svazků je v souboru drtivá většina.

Počet svazků – úhrnný počet svazků nebo dílů dané jednotky.

Rok vzniku – položka, která označuje přibližný časový rozsah, jehož se daná jednotka týká, např. v případech biografických prací rok narození a úmrtí autora

⁹ A NTM, fond č. 45., č. k. 1.

¹⁰ Jejím technickým autorem je někdejší zaměstnanec Národního technického muzea v Praze Jan Kašťánek.

(je-li známo), v případě popisu nějakého řemesla století jeho výskytu, popř. se jako konečné datum uvádí rok dokončení, resp. publikování práce.

Původ – pokud je to v dokumentaci ke svazku uvedeno, uvádí se informace od koho, případně jakým jiným způsobem se svazek dostal do Archivu NTM nebo z jakého jiného místního archivního nebo knihovního fondu sem byl na základě svého obsahu, korespondujícího s obsahem celého fondu, přeřazen.

Poznámka – je-li třeba uvést nějaký netypický znak, zvláštnost dané jednotky, je to uvedeno zde; upozorňuje na fotografické, mapové a další přílohy, které jsou k danému svazku nebo svazkům připojeny; zároveň je zde uvedena poznámka, je-li svazek napsán v jiném než českém jazyce.

Obsah – stručná anotace obsahu svazku.

Spodní část virtuálního kartotéčního lístku obsahuje 4 rubriky, uvozuje rejstříkové hledání. Každá jednotka fondu je rejstříkována z hlediska –

možných citací a využití daného svazku či svazků v literatuře. Tato část je průběžně doplňována, byla pečlivěji sledována hlavně u několika set prvních svazků, které ve spolupráci s Janem Kleplem využíval zejména spisovatel Adolf Branald (1910–2008) v 50. letech 20. století při sestavování dvou dílů nejprve brožované publikace *Živé prameny. Ze vzpomínek pracujících* (Praha 1952–1953) a pak vázané knihy *Hrdinové všedních dnů* (Praha 1953, 1954). Tendence těchto svazků, komentáře autorů zaměřené na těžké pracovní a životní podmínky dělnické a rolnické třídy u nás v období kapitalismu z pohledu dnešní historiografie vyvažuje značná pramenná hodnota většiny publikovaných i ostatních shromážděných písemností pro studium reálií každodenního života minulých generací (nejen chudých), řada konkrétních údajů ke zkoumání každodennosti životních etap lidí různých sociálních a socioprofesionálních skupin, studium cen a mezd, gender problematika atd.;

charakteristiky svazku – tj. věcný rejstřík, podle něhož lze se svazky asi nejlépe pracovat, na základě 434 klíčových slov, která prezentují svazek z hlediska jeho obsahu. Na základě této charakteristiky lze nejspíše určit, o čem svazek vypovídá a ke studiu které konkrétní problematiky může napomoci;¹¹

výskyt osobních jmen – tj. jmenný rejstřík 66 684 osob, který ukazuje na propojení řady evidovaných svazků na první pohled uměle vytvořeného archivního fondu prostřednictvím osob, o nichž svazky pojednávají, nebo prostřednictvím autorů rukopisů;

¹¹ Jeden příklad za všechny: sv. č. 1932 – Jaroslav Jiskra, Johann David Edler von Starck. Charakteristika věcná: životopis – dětství – dějiny závodů a firem – textilní průmysl – barvířství – chemický průmysl – hutnictví – hornictví – obchod a obchodníci – export – hospodářské dějiny – sociální dějiny – šlechta.

výskyt zeměpisných míst – tj. místní rejstřík (10 789 hesel) zachycující státy, části států, města, vesnice, historické celky, řeky a pohoří, jsou-li v daných svazcích explicitně uvedeny.

Co lze tedy od fondu očekávat? Z hlediska obsahu je záběr sbírky nesmírně široký. Klepl si za primární cíl ustanovil shromáždit doklady o životě a práci lidí z nejrůznějších oborů činnosti v minulosti. Dostaly se sem i skutečné vzpomínky pracujících, sestavené podle jím připraveného dotazníku.¹² Nemalou část z nich tvoří vyprávění o dělnickém hnutí od konce 19. století do počátku 50. let 20. století, často emocionální, bez valné vypovídací hodnoty. Kromě toho výzvy využila v 50. letech 20. století řada lidí z nejrůznějších sociálních vrstev i regionů dnešního území České republiky, popř. Čechů žijících a pracujících v zahraničí, k uložení již existujících rodinných a osobních pamětí. Byly sem přiřazovány také písemnosti, které se do Archivu NTM dostaly v poválečné vlně rušení německých podniků v příhraničí.¹³

Zlom mezi „původním“ a „novým“ charakterem sbírky tvoří svazky 1669–1670: sv. 1669 byl přiřazen ještě za dr. Klepla roku 1962.¹⁴ Svazek 1670 byl do sbírky zapsán po dlouhé pauze až roku 1971.¹⁵ Z věcného hlediska není rozdíl. Zdá se, že v této době bylo rozhodnuto ve vedení sbírky pokračovat a dále přiřazovat přicházející svazky, které se sem nějak hodily, popř. dopsat svazky, které se za dr. Klepla „nestihly“.

Do sbírky byly postupně zařazeny i dějiny řady závodů a firem v rozsahu od malých rodinných podniků po průmyslové koncerny typu plzeňských Škodových závodů, brněnské Zbrojovky nebo nových velkoprovozů, zakládaných po 2. světové válce. Stále častěji směrem k přítomnosti se objevují rukopisy jak

¹² Původní dotazník se ptal především na personálie potenciálních autorů příspěvků. Kládl důraz na školní a další odborné vzdělání, způsob, jakým se autor ke své profesi dostal, motivaci eventuálního odborného růstu, přehled praxe, studijní cesty, zkušenosti, učitele, kolegy a přátele, kteří autora v životě ovlivnili. Žádal o doporučení případných dalších respondentů, kteří by mohli sbírku obohatit. Nejčastěji se odpovědi ubíraly směrem k popisu pracovních podmínek, názorů na zaměstnavatele, doprovázeného vylíčením životního stylu vlastní rodiny a koníčků a způsobu trávení volného času vůbec.

¹³ Tímto způsobem např. získala inventární čísla ve sbírce i nanejvýš cenná rodinná kronika podnikatelského rodu Palme, světově významných výrobců křišťálových lustrů.

¹⁴ Sv. 1669: A. EDERER: *Soupis knih a map bývalé knihovny Průmyslové jednoty a bývalé knihovny Technického muzea*. Praha, s. d. [1950].

¹⁵ Sv. 1670: V. SOUKENÍK: *Počátky průmyslové architektury v Čechách a na Moravě*. Praha 1971.

už vydaných,¹⁶ tak i jen rukopisných studií a celých knih s tematikou hospodářských a sociálních dějin, dějin závodů ap. Vedle toho rovněž přibývají diplomové¹⁷ a jiné kvalifikační práce,¹⁸ psané již na základě studia starších svazků této sbírky. Charakter celého fondu je tudíž velmi nevyzpytatelný – od bezcenných tendenčních popisů dělnických schůzí od 2. poloviny 19. století do poloviny 20. století po prvotřídní prameny k novodobým hospodářským a sociálním dějinám českých zemí s přesahy do středověku.

Kleplova sbírka významně obohacuje fondy Archivu NTM a je na archivářích, aby ji co nejefektivněji zpřístupnili badatelům a nabídli její obsah k dalšímu studiu.

MILADA SEKYRKOVÁ

ZPRÁVY Z LITERATURY

Peter Burke: Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi. Praha, Karolinum, 2009, 304 s. ISBN 978-80-246-1319-2

V překladu M. Pokorného vyšla velmi užitečná přehledná práce, sledující vývoj vzdělanosti od raného novověku do osvícenství, jejíž tematiku naznačuje již úvodní kapitola: Poznání z pohledu sociologie a historie (s. 11–30). Nebudu se pokoušet parafrázovat obsah práce, uvedu tedy názvy dalších kapitol – Vědění jakožto profese: učenci a Evropa (s. 31), Vědění etablované a institucionální (s. 49), Místa vědění: centra a periférie (s. 71), Utríděné poznání: učební plány, knihovny a ency-

klopedie (s. 101), Poznání pod kontrolou: církve a státy (s. 133), Poznání na prodej: trh a tisk (s. 167), Získávání poznatků (s. 199) a posléze závěr s podtitulkem Poznání přijímané s důvěrou a skepsí (s. 223–240). Knihu doplňuje výběrová (leč obsáhlá) bibliografie (s. 249–284), nechybí ani jmenný rejstřík; doslovem Vědění jako kulturní fakt (s. 241–247) opatřil knihu M. Petříček, jenž ji na přebalu výstižně charakterizoval „I když Burkova kniha svědčí o téměř encyklopedických znalostech autora, její předností je přehlednost a brilantnost podání.“ Práci lze vřele doporučit všem zájemcům o studium vývoje vědy a pochopitelně učitelům tohoto oboru.

J. JANKO

¹⁶ Práce prof. Milana Myška, prof. Milana Hlavačky, dr. Josefa Honse atd.

¹⁷ Např. M. KOTĚŠOVEC: *Karel Kruis 1851–1917*. Opava, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity 2001, 67 s.

¹⁸ Např. F. SCHAUB: *Industrialisierung als Erfahrung?* Basel 2009.

Albrecht Scholz, Karl Holubar und Günter Burg: Geschichte der deutschsprachigen Dermatologie/History of German Language Dermatology.

Berlin, Deutsche Dermatologische Gesellschaft, Wiley-Blackwell, 2009, 746 s. ISBN 978-3-00-026784-0

Publikace je rozsáhlé dílo tří hlavních autorů, dvou Němců A. Scholze a G. Burga a jednoho Rakušana K. Holubara. Všichni tři jsou lékaři – dermatologové a historici. Autoři v předmluvě upozorňují na malé množství historických prací týkajících se dějin dermatovenerologie, které byly ve většině případů vydány u příležitosti světových dermatologických kongresů (např. „Dermatology in France“ z roku 2002 u příležitosti Světového dermatologického kongresu v Paříži, dále „History of Latin American Dermatology“ u příležitosti Světového dermatologického kongresu v Buenos Aires v roce 2007 atd.). Tato publikace navazuje na dílo A. Scholze „Geschichte der Dermatologie in Deutschland“ z roku 1999, ke kterému je přidána historie dermatologie z Rakouska a Švýcarska, tří hlavních německy mluvících krajin. Dermatologie je ve všech těchto zemích propojena díky „Deutsche Dermatologische Gesellschaft“, která byla založená v roce 1889 německým dermatologem působícím na pražské lékařské fakultě – profesorem Philipem Josephem Pickem. Dle autorů se dermatologie vyvíjela pod taktovkou Německé dermatologické společnosti a dále i díky vlivu habsburské monarchie, ve které byl ustanovena vědeckým jazykem právě němčina. Ovšem práce má teritoriálně mnohem širší záběr, než uvádí název, protože kromě již vyjmenovaných

hlavních autorů se na publikaci podílelo dalších 20 spoluautorů, kteří zpracovali dějiny dermatologie v oblastech, ve kterých působí.

Publikace je členěna na pět hlavních částí; v první části se velmi detailně pojednává o vývoji dermatologie od jejích počátků a o hlavních představitelích přes založení dermatologických institucí, společností a časopisů v německy mluvících oblastech. Německá část je zpracována Albrechtem Scholzem, rakouská Karlem Holubarem a švýcarská Günterem Burgem. Ve druhé části je popsán vývoj jednotlivých vědeckých oblastí dermatologie s důrazem na jejich klinickou část, jako je historický vývoj místní a systémová terapie, dermatohistopatologie, alergologie, dermatochirurgie, kryoterapie, flebologie a mykologie, dále například fototerapie a radioterapie, andrologie a samozřejmě i historie pohlavně přenosných chorob v 19. a 20. století. Třetí hlavní část se zabývá vývojem dermatologie v sousedních zemích, kterou zpracovali spoluautoři této publikace. Konkrétně je tady zpracována historie dermatovenerologie v Polsku (autoři R. Bialynicki-Birula a E. Baran), v Čechách (autoři P. Arenberger a D. Kulichová), na Slovensku (autoři P. Osuský a J. Péc), v Maďarsku (autoři J. Baló-Banga a L. Kemény), Chorvatsku (autorka S. Fatović-Ferencić), Slovinsku (autor A. Kansky), Bosně a Hercegovině (autor rovněž A. Kansky), a nakonec v Litvě (autorky S. Valiukevičienė a A. Lignugarienė). Čtvrtá hlavní část poukazuje na vliv dermatologie v německy mluvících oblastech na rozvoj celoevropské dermatologie a v páté části je soupis pramenů, jmenný a věcný rejstřík.

Nyní bych se ráda pozastavila právě u kapitoly o vývoji české dermatologie,

popsané ve třetí hlavní části a zpracované klinickými dermatovenerology prof. Petrem Arenbergerem a dr. Danielou Kulichovou. Tato kapitola (s. 557–569) popisuje institucionální vývoj české dermatologie a zachycuje její hlavní osobnosti od jejich počátků – osobnost mimořádného profesora Aloise Krause, mimořádného profesora Johanna Wallera, moravského rodáka a zakladatele moderní dermatologie prof. Ferdinanda Hebry, dr. Josefa Čejku, Johanna Wallera, prof. P. J. Picka, dále nestora české dermatologie prof. Janovského, jeho následovníka prof. Šambergera, následovníky Picka – K. Kreibicha a dr. Bezecného, který si jako člen německé NSDAP změnil jméno na Greipl a v roce 1945 spáchal sebevraždu, dále významné české dermatology už z 20. století, Gawalovského a Hübschmanna, až po moderní historii české dermatologie. Autoři odkazují na 15 citací z historických či původních prací, ovšem tyto citace ve většině případů nejsou přesné, často se data či použité informace bohužel ani nevyskytují v původní práci či dokonce citované práce neexistují. Na této kapitole je vidět, že k její škodě nebyla konzultována s historikem zabývajícím se dějinami lékařství.

Přesto či spíše právě proto bych ráda zájemce o historii medicíny, klinické lékaře či přímo dermatovenerology upozornila na tuto velmi cennou publikaci, která dosahuje díky své dvojjazyčnosti, fundovanému historickému zpracování z dílny hlavních autorů a také díky velkému množství citací a ilustrací světové úrovně.

Z. KRUŽICOVÁ

Karel Chobot: Dějiny hmyzu v obrazech. Dějiny obrazu hmyzu. Historie a vývoj zobrazování hmyzu a ilustrace v entomologii. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2010, 406 s. ISBN 978-80-87378-31-1, ISSN 1801-5093

Obsáhlá práce na pomezí dějin umění a dějin přírodních věd zachycuje v hlavních rysech vývoj zobrazení hmyzu od letmých „tematizací“ v starověkém a středověkém umění s mytologizujícím či moralizujícím pozadím k vědecké entomologické ilustraci jako důležité součásti výzkumné práce. Po metodologickém úvodu (s. 13–28) následují dějiny zobrazování hmyzu, které jsou rozčleněny podle jednotlivých významných kulturních okruhů a chronologicky vymezených úseků (s. 29–103); je třeba ocenit, že autor věnoval poměrně značnou pozornost rudolfínské Praze (aktivity Jorise Hoefnagela a jeho žáků a následovníků, s. 53–60). Další text je soustředěn na jednotlivé skupiny hmyzu, které jsou významné i pro kulturní dějiny jako předmět obdivu krásného tvaru či vybarvení, předmět hnusu či kultovního oceňování, jako zdravotní problém či objekt čiré zvědavosti, popř. i politické manipulace (tzv. americký brouk, s. 139–142). Tak tu nalezneme celkem 9 oddílů: brouk (s. 105–142), sarančata a kobylky (s. 143–182), svítilka (s. 183–192), kudlanka (s. 193–204), včela (s. 205–232), moucha (s. 233–256), tzv. síťokřídli (v linnéovském pojetí, s. 257–284), motýli (s. 285–318), veš, blecha a štěnice (s. 319–342). Závěrem autor rekapituluje hlavní etapy kulturního a vědeckého zájmu o hmyz (vědecká entomo-

logie pro něho počíná U. Aldrovandim) a v kostce líčí dnešní problematiku.

Je pochopitelné, že kniha je bohatě dokumentována historicky významnými zobrazeními hmyzu – v textu najdeme 90 černobílých ilustrací, k tomu přichází i barevná obrazová příloha (28 stran). Obsáhlý je i soupis sekundární literatury a pramenů (s. 355–383), milým překvapením je jmenný rejstřík, jenž obsahuje i základní životopisná data (s. 393–406). Předložená práce je velmi pěkným příkladem užitečnosti interdisciplinární výzkumné práce a představuje tak výrazné obohacení našeho poznání a porozumění.

J. JANKO

Umberto Eco: Bludiště seznamů. Praha, Argo, 2009, 408 s. ISBN 978-80-257-0164-5

V překladu L. Kováčové byla vydána pozoruhodná kniha spisovatele, který svým založením „postmodernisty“ mnohé provokuje; tentokrát je věnována nejrůz-

nějším seznamům, jaké se objevily především v oblasti krásné literatury, zčásti také jejich projekci ve sféře výtvarného umění a samozřejmě autor neopomenul také zabrousit do různých výčtů a katalogů, jež se porůznu objevily i ve sféře přírodních věd. Zmínky o nich najdeme zejména v těchto kapitolách: Seznamy mirabilí (s. 153), Kabinet kuriozit (s. 201), Aristotelův dalekohled (s. 211) a Závrtné seznamy (s. 363). Samozřejmě význam takových katalogizačních snah pro vnitřní logiku přírodovědecké práce ponechává autor poněkud stranou, zato se dozvíme hodně o jejich širším kulturním a sociálním kontextu. V neposlední řadě jde o knihu krásnou (je upravena stejně jako Ecovy *Dějiny krásy*, u nás 2005, a *Dějiny ošklivosti*, u nás 2007). Pěkně potěšení autora – a také jistě čtenáře – vyjádřil sám Eco (s. 7): „V podstatě toto vyhledávání seznamů znamenalo nesmírně vzrušující zážitek, ani ne tak proto, co se nám podařilo do knihy zařadit, jako proto, co všechno jsme museli opomenout. Jinými slovy: také tato kniha musí končit formulí *a tak dále*.“

J. JANKO

Mezinárodní společnost pro dějiny farmacie ve spolupráci s Německou společností pro dějiny farmacie pořádají ve dnech 14. až 17. září 2011 v Berlíně

40. mezinárodní kongres pro dějiny farmacie

Hlavním tématem je „Farmacie a kniha“.

Jednacími jazyky budou němčina, angličtina a francouzština.

Vědecký sekretariát vede předseda Německé společnosti pro dějiny farmacie Prof. Dr. Christoph Friedrich, Institut für Geschichte der Pharmazie, Roter Graben 10, D-35032 Marburg, e-mail: igphmr@staff.uni-marburg.de.

Příhlášky přijímá Rotraud Mörschner, Niedstr. 35, D-12159 Berlin.

Více na <http://www.40ichp.org/>